

Мақолада ўқув жараёнида тарихий ёдгорликларнинг тарбивий салоҳиятидан фойдаланишнинг асосий йўналишлари, ўқувчиларни архитектура ёдгорликларига жалб этиш тизими кўрсатиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье освещены основные направления использования воспитательного потенциала исторических памятников в учебном процессе. Описывается система занятий по приобщению школьников к памятникам архитектуры.

SUMMARY

The article deals with the main directions of using the educational potential of historical architectural monuments in the educational process. It contains the description of the system of lessons that are directed to involve schoolchildren to be interested in the monuments of architecture.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Sh.S.Shodmonova - *pedagogika fanlari doctori, professor*
Toshkent davlat pedagogika universiteti

Tayanch so'zlar: ta'lim sifati, bilim, ta'lim shakllari, tarbiya jarayoni, kompetentsiya, kasbiy kompetentlik, shaxs, ta'lim metodlari, kasbiy mahorat.

Ключевые слова: качество образования, знание, формы обучения, воспитательный процесс, компетенция, профессиональная компетентность, личность, методы обучения, профессиональное мастерство.

Key words: quality of education, knowledge, forms of teaching, educational process, competency, professional competency, personality, teaching methods, professional skill.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 7 fevral 2017 yil farmoni bilan 2017-2021 yillarga mo'ljallangan O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini ishlab chiqilishi ayniqsa ta'lim sohasini davlat siyosatida ustuvor o'rin tutish bilan birga keng jamoatchilik ishtirokini ham talab qilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur Harakatlar strategiyasining to'rtinchi yo'nalish ijtimoiy sohani rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bunda ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish va yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish bilan birga ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish hamda ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag'batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga keng joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlarini tashkil etish haqida alohida uqitirib o'tildi [1].

Ma'lumki ijtimoiy faoliyatning alohida shakli bo'lgan pedagogik faoliyat jarayoni va uning maqsadi o'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish va o'zgarib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy talablar asosida ularni yuksak insoniy sifatlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan. Olib borilgan ta'lim-tarbiya natijasida ta'lim oluvchi shaxsining turli xislatlari, fazilatlar va ko'nikmalari shakllantiriladi. Bunday o'zgarishlarni amalga oshirish va rivojlantirish turli pedagogik texnologiyalarni, metod va yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishga asoslanadi. Ushbu metodlar va yondashuvlar, bir tomondan, o'qituvchining pedagogik faoliyati va ta'lim oluvchining shaxsiy xatti-harakatlari ta'siridagi o'zgarishlar orasidagi qonuniyatlarni ochishga, ularni tahlil qilishga imkoniyat yaratadi. Ta'lim oluvchilar va o'qituvchilarning faoliyatlari, harakatlari, ta'lim mazmuni, metodlar, yondashuvlar, texnologiyalar va ta'lim vositalari orasidagi bog'liqliklar, tabiat qonuniyatlari kabi ob'ektiv xususiyatlarga ega hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayoni samaradoli haqida jiddiy xulosalar chiqarish uchun muntazam ravishda olib borilgan kuzatishlar, tajribalarga asoslangan tadqiqotlar natijalariga ko'ra qo'llanadigan metodlar va yondashuvlarga asoslanish ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va uni boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyotlarda [4] "ilmiy bilish metodlari – bu ob'ektni o'rganishning asoslangan izchil usullari va qoidalaridir. Muayyan fanlarning umummilliy, xususiy va maxsus metodlari farqlanadi. Tabiiyki, fan epistemologiyasida ularning dastlabki ikkitasi bevosita qiziqish uyg'otadi", deb ta'kidlangan holda kuzatish, induksiya, deduksiya, analiz, sintez, abstraklashtirish, analogiya, modellashirish kabi

metodlar keltiriladi va ular quyidagicha ta'riflanadi: Kuzatish – bu bilishning shunday bir metodiki, bunda sub'ekt ob'ektni tuzilishi va rivojlanishiga aralashmaydi. U mavjud sharoitlarni o'zgartirmaydi, chunki unga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi. Kuzatishning ilmiy bilish metodi sifatida afzalligi shundaki, u o'rganilayotgan hodisaning ob'ektiv manzarasini berishi mumkin. Ilmiy kuzatish – bu chinakam ijod, haqiqiy mahorat va san'atdir [4:46]. Demak, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga ijodiy yondashuv zarur bo'lib, mazkur yondashuvda kuzatish metodi o'ziga xos ahamiyat ega sanaladi. Chunki kuzatish jarayonida o'qituvchi o'qituvchilarning dunyoqarashi, mustaqil va erkin fikrlash darajasi, ta'lim-tarbiya jarayoniga va o'rganilayotgan tushunchalarga bo'lgan munosabatlarini aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, kuzatish natijalariga asosan o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonining holatini vaziyatlarga ko'ra aniqlash va zaruriyatga ko'ra vaziyatlarni o'zgartirish, o'qituvchilarni faolligini hamda muta'qil faoliyatini ta'minlovchi metodlarni qo'llash imkoniyatlariga ega bo'ladi. Ilmiy bilim olish metodi – induksiya, ya'ni alohida, parchalangan, tizimga solinmagan ma'lumotlardan umumlashtirishlarga, ilmiy gipotezalar, nazariyalar, qonuniyatlar tuzishga o'tish yakka ilmiy faktlardan ularni tushunish va tushuntirishga o'tishni ta'minlaydi. Ilmiy ijodda mushohada yuritish va xulosa chiqarish xususiydan umumiy, yaxshi rivojlanmagan ilmiy bilimdan teran, yanada rivojlangan ilmiy bilim sari induktiv xulosa chiqarishga asoslanadi [4:50]. Deduksiya ilgari olingan bilimda yashirin axborot resurslarini aniqlash imkonini beradi. Deduksiyadan foydalanish darajasi u yoki bu muayyan fanning rivojlanganligi, yetukligi ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi. Real ilmiy ijod jarayonida induksiya va deduksiya o'zaro bohlanaadi hamda bir-birini to'ldiradi. Bundan tashqari, ular analiz va sintez kabi umumfalsafiy va umumilmiy metodlar bilan ham bog'langandir. Analiz – bu bilish predmetini fikran qismlarga ajratish, uning alohida tomonlari, xossalari, belgilarini, ular o'rtasidagi munosabatlarni ajratish, ob'ektni mohiyatini anglab yetish maqsadida uning turlarini aniqlash demakdir. Sintez – bu predmetning bilingan tomonlari, belgilari, xossalari va hakoazolarni fikran birlashtirish, ob'ektni tuzilishini uning barcha aloqalari, munosabatlari, rivojlanishi va faoliyatiga bog'lab tushunib yetishdir [4:51]. Analiz va sintez insonning fikrlash usullari, ya'ni ijodiy fikrlash usullari ekanligiga asoslangan holda biz induksiya va deduksiyaning analiz va sintez bilan o'zaro bog'liqligi haqidagi fikrlarga qo'shilamiz. Bizning fikrmizcha, aynan refleksiv yondashuv jarayonida induksiya va deduksiya, analiz va sintez usullaridan foydalaniladi, ya'ni refleksiv yondashuv jarayonida o'qituvchilarning tahliliy faoliyati tashkil etiladi va tahliliy jarayonda olingan ma'lumotlar o'qituvchilarning boshlang'ich tushunchalari bilan

umumlashtiriladi. Shuningdek, refleksiv yondashuvda o'tmishni o'rganish va tahlil qilish jarayonida olingan ma'lumotlarni umumlashtirish induksiyanı ifodalasa, ob'ektiv baholash asosida o'qituvchılarda aniq va ishonchlı ma'lumotlarga asoslangan xulosalar, tushunchalar shakllanishi deduksiyanı ifodalaydi. Tahliliy fikrlash analizni ifodalasa, xulosalar chiqarish sintezni ifodalaydi, bular o'z navbatida, sintez doimo analizga asoslanishini hamda ular biri ikkinchisiz mavjud bo'lmashligini tasdiqlaydi. Bular fikrlash usuli xususiyatlari bo'lib, ularning mazmuni muhim ahamiyat kasb etuvchi sifatlarda, ya'ni yangi tushunchalarni shakllanishi va yangilik yaratish jarayonida namoyon bo'ladi. Bular o'z navbatida divergentlik, realistik, moslashuvchanlik, tanqidiylik va boshqa fikrlash usullari bilan birgalikda ijodiy fikrlashni tashkil etadi. A.Rasulovning ta'kidlashicha, ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlardan foydalanish ta'lim beruvchi uchun ham, ta'lim oluvchi uchun ham ahamiyatli bo'lib, ta'lim oluvchilarni mulohaza yuritishga, masalalarni tahlil qilishga, mas'uliyatni his qilishga, mustaqil faoliyat ko'rsatishga, shaxsiy nuqtai nazarini shakllantirishga, guruh va jamoa bo'lib ishlashga, faoliyatni rejalashtirish va rivojlantirishga o'rgatadi. Muallifning fikricha, ta'lim jarayonida maqsadga erishish uchun muammoli o'qitishga quyidagi talablar qo'yiladi: qo'yilgan muammoning muhimligi; muammo o'ylab topilmasligi, real hayotdan olinishi; ta'lim oluvchilar uchun muammoning ahamiyatlıligi; muammoning aniq muqobil yechimlarga ega bo'lishi; ta'lim oluvchilarning hamkorlikda faol ishlashi; muammoga aloqador axborotlar bazasini yaratilishi va boshqalar. Shuningdek, ta'lim oluvchilarning mazmunli va izchil bilim olinishi ta'minlash; muammo yechimlarini topish va uning boshqa yechimlari bo'yicha ham ishtiroqli rejalar ishlab chiqish; ta'lim oluvchilarni guruh-guruh bo'lib ishlash va muammoli vaziyatlardan chiqib ketishga o'rgatish; ta'lim oluvchılarda shaxsiy mas'uliyat tuyg'usini uyg'otish va mustahkamlash muallif tomonidan muammoli o'qitishning asosiy maqsadlari sifatida keltiriladi [3:5]. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida yuqorida keltirilgan metodlar bilan bir qatorda, kasbiy faollik, kompetentlik, uning mazmun-mohiyati, ahamiyati va zaruriyati borasida ularning boshlang'ich tushunchalarini rivojlantirish, ularda refleksiv yondashuv ko'nikmalari va malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirish uchun tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonlarida ijtimoiy-psixologik va metodologik xususiyatlarga ega bo'lgan trening, interfaol suhbat, integrativ ma'ruza, ishchanlik o'yinlari kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida o'qituvchilarning tahliliy faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, ishbilarmon o'yinlari orqali innovatsion faoliyatning usul va shakllarini yorituvchi, o'qituvchilar faoliyatini kuzatish asosida o'qituvchilarning o'zaro ta'sir ko'rsatishga undovchi metodlardan foydalanish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda integrativ ma'ruzalar, amaliy mashg'ulot, seminar-treninglardan foydalanish bilan bir qatorda, o'qituvchılarga oldindan tarqatiladigan savol va topshiriqlardan foydalanish juda katta samara beradi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish yo'nalishida tashkil etiladigan amaliy mashg'ulotlarni o'qituvchilarning boshlang'ich tushunchalariga asosan, ya'ni ularning boshlang'ich tushunchalarini o'rganish va tahlil qilish orqali ular tomonidan mustaqil ravishda o'rganilgan adabiyotlar, ma'ruzalar jarayonida berilgan ma'lumotlar asosida tashkil etish o'rganiladigan asosiy tushunchalarni test va modellar ko'rinishida ifodalash uchun imkoniyat yaratadi [5]. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida interfaol suhbat, ishchanlik o'yinlari, trening

kabi metodlardan foydalanish o'qituvchilarni mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatishda, krieativligini oshirishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. O'qitishning faol metodlari hisoblangan mazkur metodlar ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilarning faolligini ta'minlaydi, ya'ni o'qituvchılarda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ishchanlik o'yini jarayonida ishtirok etuvchi o'qituvchilar asosiy tushunchalarni o'zlashtirish bilan bir qatorda, asosiy tushunchalarning mazmun-mohiyati, ahamiyati va zaruriyatini tahlil qiladilar, tahlil natijalariga ko'ra xulosalar shakllantiriladi va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ishchanlik o'yini davomida o'qituvchilarning boshlang'ich tushunchalari, dunyoqarashi, ko'nikma va malakalari darajasi aniqlanadi hamda vujudga kelgan vaziyatlarga ko'ra topshiriqlar muvofiqlashtiriladi. Ishchanlik o'yini o'qituvchilarning refleksiv qobiliyatlari va imkoniyatlari darajasini hamda kreativ va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Trening ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini taminlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan metodlardan biri hisoblanadi. Mazkur metodga asoslanib tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchılarda kommunikatsion ko'nikmalar shakllanadi. Trening jarayonida o'qituvchilarning o'zaro ta'sir ko'rsatishi natijasida ularda muloqotning turli xil uslublaridan foydalanish malakalari rivojlanadi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatish asosida ularning faolligini ta'minlash, bevosita muloqotga kirishishga undash, o'z fikrini erkin bildirishi uchun imkoniyatlar yaratish maqsadida aqliy hujum, g'oyalar konferensiyasi kabi metodlardan ham foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ta'lim oluvchilarning adabiyotlar va turli manbalar bilan ishlash ko'nikmalarini va innovatsion qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun o'quv jarayonida mavzular bo'yicha adabiyotlar tanlash, maqolalarga annotatsiya yozish, belgilangan maqsadlarga erishish rejalarini tuzish, belgilangan topshiriqlar yo'nalishidagi muammolarni aniqlash ishlariga ta'lim oluvchilarni jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi. S.T.Turg'unovning ta'kidlashicha, ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, mazkur jarayonga innovatsiyalarni tatbiq etish, o'qitishning eng ilg'or texnologiyalaridan foydalanish, sub'ektlarning innovatsion faoliyatini tashkil etish asosida refleksiv ta'limiy muhitni vujudga keltirish, shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonida sub'ekt-sub'ekt munosabatlarini shakllantirish, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining sub'ektivligini oshirish hisobiga "o'qituvchi-o'qituvchi" munosabatlaridan "o'qituvchi-o'qituvchi" va "o'qituvchi-o'qituvchi" munosabatlariga o'tish asosida o'zaro ta'sir jarayonini vujudga keltirish va ularni shakllantirish zahirida, eng avvalo, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining faoliyatini takomillashtirish, ularning yangi shart-sharoitlarga va zamonaviy talablarga psixologik moslashuvini tezlashtirish asosida ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlash mumkin [5]. Mazkur fikrlarni qo'llab-quvvatlagan holda aytish mumkinki, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish shakllantirish va rivojlantirishda ta'lim, mustaqil ta'lim (pedagogik amaliyot, kurs ishlari va bitiruv-malakaviy ishlarini tayyorlash jarayonlari) hamda o'qituvchi va o'qituvchilar o'rtasidagi mavjud tarbiyaviy munosabatlar jarayonlarini o'zaro bog'liqligini o'rganish, tahlil qilish hamda o'rganilayotgan tushunchalarning mazmun-mohiyati va ahamiyatini inobatga olgan holda ularni samarali o'zlashtirishga mos keladigan metodlar va yondashuvlarni tanlash va ulardan foydalanish mazkur jarayonlarni samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur fikrlarni qo'llab-quvvatlagan holda aytish mumkinki, o'qituvchılarda kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishda ta'lim, mustaqil ta'lim (pedagogik amaliyot, kurs ishlari va bitiruv-

malakaviy ishlarini tayyorlash jarayonlari) hamda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi mavjud tarbiyaviy munosabatlar jarayonlarini o'zaro bog'liqligini o'rganish, tahlil qilish hamda o'rganilayotgan tushunchalarning mazmun-mohiyati va ahamiyatini inobatga olgan holda ularni samarali o'zlashtirishga mos keladigan metodlar va yondashuvlarni tanlash va ulardan foydalanish mazkur jarayonlarni samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan ta'lim-tarbiya jarayonini, mustaqil ta'lim jarayonini, pedagogik amaliyot, kurs ishlari va bitiruv malakaviy ishlarini tayyorlash jarayonlarini hamda tarbiyaviy munosabatlar jarayonlarining o'zaro aloqalari va bog'liqligini inobatga olgan holda ularni muntazam rivojlanib boruvchi tizim komponentlari sifatida tasavvur qilib tizimli yondashuvni tatbiq etish zarur hisoblanadi. Tizimni tashkil etuvchi komponentlarining o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi, har bir komponent yaxlit tizimning o'zgarishiga (ijobiy yoki salbiy) ta'sir ko'rsatishi hamda tizimning o'ziga xos xususiyatlari, kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan asosiy tushunchalar o'ziga xos tizimni tashkil qilishi boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan tushunchalarni o'rganishga tizimli yondashuvni tatbiq etish zaruriyatini asoslaydi. Mazkur fikrimizni asoslash uchun prezident Islom Karimovning "Vatan – bu avvalo, ota-ona, tug'ilgan yer, sevikli yor, do'st birodar deganidir. Shu qutlug' tushunchalar birlashib Vatan tuyg'usini hosil qiladi" [5:11], - deb aytgan fikrida Vatan tuyg'usi bir necha tushunchalar majmui, ya'ni tushunchalar tizimi shaklida ifodalanishini keltirishimiz mumkin. A.S.Begmatov va M.Quronovlarning fikriga ko'ra, yangi zamonaviy kadrlar siyosatini shakllantirish vazifasi ob'ektiv, ilmiy yondashuvni talab qiladi. Ushbu tamoyilni joriy qilishning eng istiqbolli tarzi texnologik yondashuvdir. Mualliflarning ta'kidlashicha, texnologik yondashuv barcha jarayonlar uchun universal xususiyatga ega. Zero, bu tamoyil "maqsad - natija" sari harakatni to'la qamrab olishi, yaxlitlik, tizimlilikni ta'minlashi, sodir bo'lishi mumkin bo'lgan xato va kamchiliklar, entropik vaziyatlarni tezkor tuzatish imkonini berishi bilan ham qimmatlidir [7:124-125]. Shuningdek, texnologik yondashuv ushbu faoliyatning yaxlit jarayoni to'g'risida oldindan to'laqonli ma'lumotga ega bo'lish imkonini beradi. Turli vaziyatlarni oqilona baholash asosida faoliyat mazmuniga ma'lum o'zgarishlarni kiritib, tarbiyalanuvchilarda mavjud bo'lgan sifatlarni hisobga olish va ularni boyitish xususida qat'iy fikrga ega bo'lish ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishning muhim omillari bo'la oladi. Mualliflarning fikricha, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan texnologik yondashuv – bu o'qituvchi tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlarni amaliy ko'nikma va malakaga aylantirish, ularda faol faoliyatni tashkil etish tajribasini yuzaga keltirish hamda ko'zlangan sifatlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan faoliyat jarayonida pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish majmui bo'lib, u quyidagi tarkibiy tuzilmaga asoslanadi: ta'lim-tarbiya jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etish birinchi navbatda muayyan mavzu bo'yicha uyushtirilishi nazarda tutilgan tadbirning o'tkazilishidan ko'zlangan asosiy maqsad, ushbu maqsadga erishish imkonini berish uchun ijobiy hal etilishi lozim bo'lgan vazifalarning qat'iy, aniq va ravshan belgilab olinishi, tadbir mazmuni (ssenariysi)ning puxta ishlab chiqilishi, shakllantirilgan mazmun-mohiyatini to'laqonli ochib berishga xizmat qiluvchi maqbul shakl, metod va vositalarning to'g'ri tanlanishini taqazo etadi. Ikkinchidan, tadbir jarayoning asosiy sub'ekti sifatida tarbiyalanuvchining shaxsi bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Ta'lim-tarbiya jarayonlarida o'qituvchilarning faolligini ta'minlashda motivlashtirish

muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayonida ularning faolligini ta'minlashga qaratilgan motivlashtirish ularni kasbiy kompetentlik, uning mazmun-mohiyati, ahamiyati va zaruriyatini, kasbiy kompetentlikka ega bo'lishning o'ziga xosliklari, fan-texnika yutuqlari, milliy tariximizni o'rganishga undashning ko'p darajali va murakkab tizimi hisoblanib, ehtiyojlar, qiziqishlar, intilishlar, vositalar, e'tiqod, maqsad, orzu-istak, manfaatlar, talablar va boshqalar mazkur tizimning komponentlari sifatida xizmat qiladi. Shunday ekan, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan asosiy tushunchalarni faol o'zlashtirishga qiziqishni shakllantirish, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonlarida faol ishtirok etishga o'qituvchilarni motivlashtirish yo'nalishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan shaxs-faoliyat yondashuvini tatbiq etish ham o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Shaxs-faoliyat yondashuvi yo'nalishida izlanishlar olib borgan tadqiqotchilarning [6] ta'kidlashicha, shaxs-faoliyat yondashuvida o'qituvchilarning mustaqil faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi ta'lim-tarbiya jarayonidagi mavjud omillarni aniqlash asosida mazkur jarayonda vujudga kelayotgan o'zgarishlarni vaziyatlarga ko'ra tahlil qilish zarur bo'lib, bunda o'qituvchilarni mustaqil va erkin fikr bildirishi, o'z tushunchalarini ilmiy ifodalashi, erkin muloqotga kirishishi, ya'ni o'z imkoniyatlarini namoyon etishi uchun zaruriy va yetarli shart-sharoitlar yaratiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilarning faolligiga va sub'ekt sifatida rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi mavjud omillar va ularning ta'siri hamda vujudga kelayotgan o'zgarishlar vaziyatlarga bog'liq bo'lib, ularning faolligini ta'minlashda mavjud vaziyatlarni o'rganish va tahlil qilish asosida o'qituvchilar faoliyatini muvofiqlashtirib borishning zarurligi hamda ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilar faoliyatining tez o'zgaruvchan xususiyatlari o'qituvchilarning ma'lum bir sharoitdagi faoliyatini vaziyatlarga ko'ra rivojlantirishga xizmat qiluvchi vaziyatli yondashuvni tatbiq etish zaruriyatini belgilaydi. Vaziyatli yondashuv ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini ta'minlash uchun o'qituvchilarning faolligini hamda o'rganilayotgan tushunchalarga nisbatan munosabatlarini aniq vaziyatlarga ko'ra aniqlashni nazarda tutadi.

Vaziyatli yondashuv muammolari bo'yicha pedagogika sohasida bir qator olimlar ilmiy izlanishlar olib borgan bo'lib, V.S.Reshetko ijodiy pedagogik jarayonning turli jihatlarini tavsiflashda, turli pedagogik tizimlarda va turli vaziyatlarda erishilgan natijalarning samaradorligini tahlil qilish zaruriyatini ta'kidlab, asosiy e'tiborni vaziyatli yondashuvga qaratadi [8]. Bizning fikrimizcha, ta'lim-tarbiya jarayonlarining samaradorligini ta'minlashda belgilangan vaqtdan samarali foydalanish, o'rganilayotgan tushunchalarini o'quvchilar tomonidan qisqa vaqt ichida o'zlashtirilishi uchun qulay vaziyatlarni vujudga keltirish uchun muvofiqlashtirilgan yondashuvdan foydalanish ham zarur hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'rganilishi rejalashtirilgan asosiy tushunchalarni o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan vaqtni oldindan aniqlash asosida ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish asosida ko'zlangan maqsadga erishishda ta'lim jarayonida o'quvchilar vaqtini tejash, ya'ni tushunchalarni o'zlashtirish uchun sarf bo'ladigan vaqtni me'yordan ortmasligini ta'minlovchi, ularning imkoniyatlariga mos keluvchi, eng qulay bo'lgan hamda vaziyatlarga ko'ra ta'lim-tarbiya jarayonini va uning tarkibiy tuzilishini qayta tashkil eta oladigan tizimni

вujudga keltirish muvofiqlashtirilgan yondashuvni joriy etishdir. Umuman olganda, muvofiqlashtirilgan yondashuvni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish natijasida mazkur jarayon ishtirokchilari bo'lgan sub'ektlar (o'qituvchi va o'qituvchilar) ning vaqti tejaladi, faoliyatlari vaziyatlarga ko'ra muvofiqlashtiriladi. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish yo'nalishidagi ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligi belgilangan maqsadga erishish yo'nalishida o'qituvchilar va o'quvchilar faoliyatining natijalari orqali tavsiflanadi, shunday ekan, kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishda barcha o'qituvchilar uchun teng va yetarli darajada shart-sharoitlar yaratish hamda o'qituvchilarning faolligini ta'minlovchi ijodiy muhitni vujudga keltirish zarur. Bu o'z navbatida ijodiy yondashuv zaruriyatini belgilaydi. Ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish, o'qituvchilarning faolligini rivojlantirish yo'nalishida ularning faoliyatini samarali tashkil etishning samarali yo'llaridan biri sifatida, pedagogik adabiyotlarda ijodiy yondashuv bo'yicha turlicha ma'lumotlar keltirilgan.

Adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. "2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". 2017 yil 7 fevral.
2. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari. - Toshkent: "O'zbekiston", 1998. 175-b. 3. Rasulov.A. Muammoli o'qitishga yangicha yondashuv. // Kasb-hunar ta'limi jurnali. 2004. № 3. 5-6-b.
4. Caifnazarov I., Nikitchenko G., Qosimov B. Ilmiy ijod metodologiyasi. -Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2004. 199-b.
5. Turg'unov S.T. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari direktorlari boshqaruv faoliyatining nazariy asoslari: Ped.f.d. ...diss. -Toshkent: 2007. 363-b.
6. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. -M.: "Logos", 2000. -P. 384.
7. Komilov N., Begmatov A., Quronov M. Rahbar va xodim. -Toshkent: «Akademiya», 1998. 170-b.
8. Kuxarev N.V., Reshetko V.S. Diagnostika pedagogicheskogo masterstva i pedagogicheskogo tvorchestva. -Minsk: 1996. -P. 32.
9. Xasanboev J., To'raqulov X., Xaydarov M.E., Xasanbaeva O.U. Pedagogika fanidan izohli lug'at. -Toshkent: "Fan", 2008. 475-b.

РЕЗЮМЕ

Ilmiy maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishning mazmuni va fanlararo aloqadorlikning ahamiyati va zaruriyati yoritib berilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье изучаются вопросы значимости межпредметных связей и необходимости уделения внимания связей между дисциплинами в повышении профессиональной компетентности.

SUMMARY

The article deals with the importance of inter-subject relations, necessity of paying attention to the relations between disciplines in increasing the professional competency.

ЎҚУВЧИЛАРДА ХАЛҚ МИЛЛИЙ ХУНАРМАНДЧИЛИГИ КАСБЛАРИГА ҚИЗИҚИШНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ФАНЛАР ИНТЕГРАЦИЯСИ ИМКОНИЯТЛАРИ

М.Х.Шомирзаев - педагогика фанлари номзоди

Термиз давлат университети

Таянч сўзлар: касбга йуллаш, психологик қонуниятлар, касбий мотивация, психологик омиллар, психологик ҳолат, психологик жараёнларни англаш.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, психологические закономерности, профессиональная мотивация, психологические факторы, психологическое состояние, познавательные психологические процессы.

Key words: professional orientation, psychological regularities, professional motivation, psychological factors, psychological state, cognitive psychological processes.

Умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчилар технология таълими ва касбга йўналтириш фани асослари бўйича пухта, чуқур билим оладилар. Шу боис, умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчиларнинг ўқув, умуммехнат, умуммиллий, умуммаданий билимлари, бошланғич касбий маълумотлари, дастлабки ижтимоий ва меҳнат муносабатлари шакллантирилиб борилади.

Ёшларни меҳнат жараёнига тайёрлашда уларнинг меҳнат жиҳозлари, кишилар билан онгли ва ишчан муносабатда бўлиши талаб этилади. Ўқувчиларда меҳнат маҳсулотларини истеъмолга чиқариш, маскур жараёнда тежамкорлик, уддабуронлик, ишбилармонлик каби фазилатларни шакллантириш уларни меҳнатга

Манбаларда келтирилшича, ижодий yondashuv – bu pedagogikada zamonaviy yo'nalish bo'lib, u ta'lim oluvchilarning muammolarini hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat, ya'ni mustaqil ravishda qaralayotgan faoliyatning yangi yo'nalishlarini topishga undash jarayonidir. Uning komponentlari: muammolarni hal qilish; o'quv ishlariga oid izlanishlar olib borish; fanlararo bog'lanish; ilmiy taxminni olg'a surish va uni tekshirish; ma'lumotlar yig'ish; modellash - tajriba o'tkazish; ijodiy va tanqidiy fikr yurgazish; to'g'ri qarorlar qabul qilish; shaxsiy fikr ma'nosini izlash [9]. Bizning fikrimizcha, ta'lim maqsadlarini aniqlashtirish, erishish zarur bo'lgan natijalarni belgilash, o'qituvchilarni maqsad va erishilishi ko'zda tutilayotgan natijalar bilan oldindan tanishtirish, o'rganiladigan mavzular bo'yicha o'qituvchilarning boshlang'ich tushunchalarini aniqlash, maqsadga erishish uchun eng qulay bo'lgan vositalarni aniqlash, ko'zlangan natijalarning samaradorligini belgilash usullari tanlash ijodiy yondashuvni taqozo etadi.

Adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. "2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". 2017 yil 7 fevral.
2. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari. - Toshkent: "O'zbekiston", 1998. 175-b. 3. Rasulov.A. Muammoli o'qitishga yangicha yondashuv. // Kasb-hunar ta'limi jurnali. 2004. № 3. 5-6-b.
4. Caifnazarov I., Nikitchenko G., Qosimov B. Ilmiy ijod metodologiyasi. -Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2004. 199-b.
5. Turg'unov S.T. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari direktorlari boshqaruv faoliyatining nazariy asoslari: Ped.f.d. ...diss. -Toshkent: 2007. 363-b.
6. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. -M.: "Logos", 2000. -P. 384.
7. Komilov N., Begmatov A., Quronov M. Rahbar va xodim. -Toshkent: «Akademiya», 1998. 170-b.
8. Kuxarev N.V., Reshetko V.S. Diagnostika pedagogicheskogo masterstva i pedagogicheskogo tvorchestva. -Minsk: 1996. -P. 32.
9. Xasanboev J., To'raqulov X., Xaydarov M.E., Xasanbaeva O.U. Pedagogika fanidan izohli lug'at. -Toshkent: "Fan", 2008. 475-b.

РЕЗЮМЕ

Ilmiy maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishning mazmuni va fanlararo aloqadorlikning ahamiyati va zaruriyati yoritib berilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье изучаются вопросы значимости межпредметных связей и необходимости уделения внимания связей между дисциплинами в повышении профессиональной компетентности.

SUMMARY

The article deals with the importance of inter-subject relations, necessity of paying attention to the relations between disciplines in increasing the professional competency.

тайёрлашнинг асосини ташкил этади ва қуйидагиларни амалга оширишни мақсад қилиб қўяди:

- ўқувчиларда меҳнат жараёнига ҳамда меҳнатни юзага келтирувчи кишиларга бўлган хурматни шакллантириш;

- ўқувчиларни замонавий ишлаб чиқариш, халқ ҳўжалигининг турли соҳаларида хизмат кўрсатиш, қурилиш, алоқа, машинасозликка оид кўникма ва малакаларни шакллантириш ҳамда уларни оддий меҳнат жараёнида иштирок этишга тайёрлаш;

- ўқувчиларни умумий ўрта таълим мактабларидаги ўқув жараёнида ва уни битиргандан сўнг халқ миллий хунардчиликни йўналишидаги касб-хунарларга тайёрлаш каби.